

UDK: 11.163.43'374.82=512.161(049.3)

Primljeno: 15. 09. 2019.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Muhidin Džanko

IZDANJE USKUFIJEVOG RJEČNIKA IZ 1942/1943. GODINE S PREDGOVOROM DERVIŠA M. KORKUTA

Objavljivanje rječnika *Makbul-i arif* Muhameda Hevajje Uskufija 1943. godine u tadašnjem Glasniku hrvatskih zemaljskih muzeja u Sarajevu predstavlja, bez obzira na kontemporarni društveno-politički kontekst, nezaobilaznu kulturno-povijesnu činjenicu. Priređivač Derviš M. Korkut u tekstu svoga Predgovora iskazuje nedvosmisleno priznanje i poštovanje prema Uskufijevom i svom maternjem bosanskom jeziku, ali kao ustupak vremenu on taj jezik u naziva hrvatskim i piše na ‘korienskom’ hrvatskom pravopisu, što je bila tadašnja urednička i jezička politika “Glasnika“. Korkut kao elitno obrazovan intelektualac i turkolog tu iznosi još nekoliko odvažnih teza s kojima je kasnija znanost vodila polemiku. Rad donosi i bio-bibliografske podatke o priređivaču Korkutu a dotiče se i nekih važnih literarnih i leksikoloških aspekata Uskufijeva Rječnika.

Ključne riječi: Muhamed Hevajji Uskufi; *Makbul-i arif*; Derviš M. Korkut; bosanski jezik; literarni aspekti; leksikološki aspekti

1. O DOSADAŠNJEM ISTRAŽIVANJU USKUFIJEVOG RJEČNIKA *MAKBUL-I ARIF (POTUR ŠAHIDIJA) (1631)*

Za Muhameda Hevajiu Uskufija i njegovo znamenito djelo *Makbul-i arif (Potur Šahidija)*¹ ne bi se moglo reći da su "neistraženo i tamno polje" u našoj književnoj historiografiji, što se, na žalost, može kazati za mnoge bošnjačke pisce i djela, bilo starije ili savremene. O Uskufiju je objavljena i veoma zapažena monografija *Muhamed Hevai Uskufi* (Tuzla 1990) autorskog trojca Muhamed Huković, Ahmet Kasumović i Ismet Smailović, za koju je veoma poticajan uvod napisao poznati bosanski orijentalist Nedim Filipović.² U Monografiji su registrirana četiri rukopisna primjerka *Rječnika* (Huković, Kasumović, Smajlović 1990: 189) i navedena brojna literatura u kojoj se na bilo koji način tretiralo ovo djelo ili druga Uskufijeva djela. Ovome spisku svakako treba pridodati i tri ogleada nastala nakon 1990. godine: "Kultura Bošnjaka, muslimanska komponenta" (1994)³ Smaila Balića, poznatog bošnjačkog orijentaliste i islamologa koji je dugo živio u Beču, "Neke opaske o našem alhamijado pjesništvu" Aziza Kadribegovića (1998)⁴ i "O Pozivu na viru, još jednom" (1999) Vedada Spahića⁵, studiju koja je imala nakanu da sintetizira gotovo sva interpretacijska gledišta na ovu Uskufijevu pjesmu, tj. da se njome ukaže na Hevajiu i kao na pjesnika, a ne samo kao na pisca popularnog rječnika *Potur Šahidija*.⁶ Poseban značaj ovog Spahićevog ogleada jeste u tome da se na karakterističnom primjeru iz jedne Uskufijeve pjesme ovaj pisac konačno počne promatrati u ozračju suvremenih književnokritičkih promišljanja Uskufijeva pjesničkog djela, koje je do sada uglavnom filološki elabo-

¹ *Makbul-i arif* na bosanskome prijevodu Derviša M. Korkuta znači "Upućenom mio". Međutim, naši turkolozi su ovaj naziv različito prevodili, na primjer Smail Balić kao "Po znalcu prihvaćena knjiga".

² Filipovićev Uvod uglavnom govori o procesu islamizacije u Bosni tokom 16. i 17. stoljeća.

³ V. Smail Balić: *Kultura Bošnjaka*, Hamidović, Tuzla, 1994., str. 130-138.

⁴ V. knjigu *Lira vječnog aška*, Bemust, Zenica 1998.

⁵ V. knjigu *Tekst, kontekst, interpretacija*, Grafičar – CKO, Tuzla – Tešanj, 1999.

⁶ Smail Balić spominje "Tuhfa-i Šahidi", čuveni perzijsko-turski rječnik (Balić 1994: 131). Balić ovaj naziv prevodi i kao "Poturska Šahidija", dok naziv "Maqbuli arif" na bosanski prevodi kao "Po znalcu rado prihvaćena knjiga". Po prijevodu Ismeta Smailovića "Maqbuli arif" znači "ono što se sviđa učenu i razumnom čovjeku". Što se tiče naziva "Potur Šahidija", tu vlada nekoliko različitih mišljenja, na koja se detaljno osvrće i pokušava ih rezimirati Ismet Smailović u monografiji *Muhamed Hevai Uskufi* (u daljem tekstu Monografija). U ovoj monografiji Smailović raspravlja i o nekim drugim važnim filološkim problemima vezanim za Uskufijev *Rječnik*: 1. Pitanje autentičnosti teksta sa autografom; 2. Priznanje da je D. M. Korkut prvi na bosanski jezik preveo Uskufijev Predgovor; 3. Objavljivanje teksta Rječnika i arapskim i latiničnim pismom; 4. Donošenje čitavog teksta Uskufijevog *Rječnika* (prvi nakon Otta Blaua); 5. Osim paralelnih grafija postoji i paralelizam jezika: turski i bosanski; 6. Spominjanje i drugih znanstvenika koji su se bavili Uskufijem i njegovim *Rječnikom* (A. Giljferding, O. Blau, S. Novaković, S. Kemura, V. Čorović i dr.); 7. Primjedbe na Blauovo izdanje, osobito poikavičnije *Rječnika*, mada je i po Korkutovom mišljenju Uskufi bio ikavac.

rirano, makar Spahić navodi i primjere kritičkih interpretacija Uskufijina pjesništva, komparirajući ih sa svojom interpretacijom (M. Huković, M. Rizvić, A. Nametak, S. Balić, A. Kadribegović i dr.)

O filološkom aspektu Uskufijevog rječnika veoma iscrpno i kritički pisao je Ismet Smailović u spomenutoj monografiji u poglavlju “O Uskufijevom rječniku Maqbuli arif (“Potur Šahidija)”“, gdje se posebno osvrnuo i na izdanje *Rječnika* koje je priredio Derviš M. Korkut (1942/3) u izdanju “Glasnika Hrvatskih zemaljskih muzeja u Sarajevu”. U ovom radu donosimo opis upravo Korkutovog izdanja *Rječnika*, uz prezentiranje nekih bitnih napomena uz ovo izdanje. Prema tim napomenama rad je podijeljen na posebna kraća poglavlja.

2. NEŠTO O “GLASNIKU ZEMALJSKOG MUZEJA U SARAJEVU” (S OSOBITIM OSVRTOM NA NJEGOVO PUBLIKOVANJE TIJEKOM 2. SVJETSKOG RATA)

U okviru projekta “Bibliografija književnih priloga u listovima i časopisima Bosne i Hercegovine” (Institut za književnost u Sarajevu, 1991, tom II) Đurđica Mučibabić je uradila bibliografiju “Glasnika Zemaljskog muzeja” (1889-1943) u kojoj je sabran 931 prilog iz različitih oblasti stvaralaštva (Književnost, O književnosti, Kultura i umjetnost, Nauka o jeziku, Istorija, Arheologija, Narodna medicina, Bibliografije, Registar ličnih imena). “Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini” počeo je izlaziti 1889. godine, prvobitno kao tromjesečnik. Od 1888. do 1905. “Glasnik” je uređivao Kosta Herman. Izlazio je na latinici i ćirilici naizmjenično. Od 1906. do 1920. godine odgovorni urednik bio je Ćiro Truhelka. Od 1922. do 1938. godine “Glasnik” je uređivao Vladislav Skarić, a od 1936. do kraja 1940. urednik je bio Mihovil Mandić. Godine 1938. zvaničan naziv časopisa bio je “Glasnik Zemaljskog muzeja Kraljevine Jugoslavije u Sarajevu“, a 1938. je objavljena i Spomenica Muzeja u povodu 50 godina rada. U početnom periodu NDH naziv časopisa je bio “Glasnik Zemaljskog muzeja Nezavisne Države Hrvatske u Bosni i Hercegovini “. Godine 1941. i 1942. urednik časopisa je bio Jozo Petrović, a časopis je ubrzo opet promijenio ime i izlazio pod nazivom “Glasnik Hrvatskih zemaljskih muzeja u Sarajevu”. Godine 1943. urednik je bio Vejsil Ćurčić, a naziv časopisa opet je izmijenjen u “Glasnik Hrvatskog državnog muzeja u Sarajevu”. Jedan dio priloga iz “Glasnika“ objavljan je i na njemačkom jeziku pod nazivom ”Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und Hercegovina” (1893-1916).

Uskufijev *Rječnik* s predgovorom Derviša M. Korkuta objavljen je 1943. (izdanje za 1942. godinu) na turskom i bosanskom jeziku. Na bosanski je sam Korkut preveo naziv "Maqbuli arif" kao "Upućenom mio". Korkutov Predgovor sadrži 13 napisanih stranica, koje su u "Glasniku" posebno paginirane, kao i čitavo izdanje (sa Rječnikom), što ukupno sadrži 38 stranica.

3. OSNOVNI BIOBLOGRAFSKI PODACI O DERVIŠU M. KORKUTU I O PORODICI KORKUT

O Dervišu M. Korkutu (r. 5. 5. 1888. u Travniku, u. 28. 8. 1969. u Sarajevu) napisana je i omanja monografija iz pera Alije Bejtića objavljena pod nazivom *Derviš M. Korkut kao kulturni i javni radnik* (Sarajevo 1974). Jednim svojim dijelom Monografija govori i o čuvenoj travničkoj ulemanskoj porodici Korkut. Sam Alija Bejtić smatrao je Derviša M. Korkuta nesebičnim darovateljem znanja, pa je s ponosom za Derviša napomenuo da je „držao ličnu katedru nauke i obrazovanja; da je bilo zabilježeno i da se objavilo samo ono što je kazivao i objašnjavao, sigurno bi se ubrojio u najznačajnije ličnosti kulturnog života Bosne i Hercegovine“ (Bejtić 1974: 6). Porodica Korkut po kazivanju samog Derviša M. Korkuta vuče lozu iz sela Ortiješ na Buni kod Mostara, a rodonačelnik te porodice bio je Korkut-beg. On je imao dva brata: Ferhat-bega, od kojeg su nastali Ferhatbegovići iz Ćureva kod Foče i drugog brata, spahiju zaboravljenog imena, od kojega vjerovatno potiču Gavrankapetanovići iz Počitelja. Ime Korkut je turskoga porijekla i u bosanskome perifrastično znači Onaj koji ulijeva strah. Jedan ogranak loze Korkuta iz Ortiješa je prešao u Robinu između Blagaja i Nevesinja, a kasnije u samo Nevesinje. Iz Nevesinja se ova porodica razgranala u tri pravca: Malu Aziju, Zvornik i Travnik. Od travničkih Korkuta potiču čuveni bosanski alimi: šejh Derviš Muhamed, rodonačelnik travničkih Korkuta i znameniti muftija, zatim Muhamed Hazim Korkut, također travnički muftija i muderis Elči Ibrahim-pašine medrese u Travniku, zatim Muhamed Asim Korkut, predavač u Travničkoj medresi, Derviš A. Korkut, islamski publicist i prevoditelj sa arapskoga pod pseudonimom Ibnul-Ajn, zatim Ahmed Munib Korkut, upravitelj ruždije u Travniku, otac Derviša M. Korkuta i Sakiba Korkuta, novinara, političara i travničkog muftije, kao i Besima Korkuta, čuvenog prevoditelja Kur'ana Časnog. Po majčinoj strani Derviš M. Korkut potiče od Biščevića. U Travniku je završio mekteb, a osnovnu školu u Sarajevu 1901. godine, kao i Veliku gimnaziju 1909. U Istanbulu je 1914. godine diplomirao na Teološkom fakultetu. Dakle, Derviš M. Korkut imao je potpuno i vjersko

i sekularno obrazovanje, što je među Bošnjacima bila prava rijetkost u ondašnjem vremenu. Za vrijeme I svjetskog rata bio je vjeroučitelj u Travniku i u Učiteljskoj školi u Derventi, gdje je predavao i francuski jezik. Rat je završio kao vojni imam služeći u Beču, Moravskoj, Ljubljani i Udinama. Nakon rata ponovno je predavao u Derventi, a 1921. postavljen je za načelnika Muslimanskog odjeljenja u Ministarstvu vjera u Beogradu. Godine 1923. bio je sekretar JMNO, dok je 1927. postao kustos i bibliotekar Balkanskog instituta pri Zemaljskom muzeju u Sarajevu, ali već 1929. biva imenovan travničkim muftijom, gdje će ostati samo godinu dana, jer je Travničko muftijstvo ukinuto poslije zavođenja tzv. Šestojanuarske diktature, te će Derviš M. Korkut 1930. godine ponovno preći u Zemaljski muzej. Od 1931. do 1936. živi i radi u IVZ-u u Beogradu i istovremeno kao kustos u Muzeju na Cetinju. Od 1937. i tijekom Drugog svjetskog rata ponovno radi u Zemaljskom muzeju, a u ratu se iskazao kao simpatizer i zaštitnik jevrejskog i romskog stanovništva. Zna se pouzdano da je odbio osobni dekret Ante Pavelića da radi u Sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu. U Zemaljskom muzeju u Sarajevu radio je od 1947, a zatim je na robiji u zeničkom zatvoru do 1953, kada prelazi u Muzej grada Sarajeva gdje će ostati sve do kraja života 1969. godine.

U pedesetogodišnjem naučnom, publicističkom i javnom radu D. M. Korkuta prevladavale su njegova pedagoška, trezvenjačka, časopisna, muftijska i kustoska služba. Takvu bogatu biografiju imao je malo koji Bošnjak u 20. stoljeću i sigurno da život i djelo Derviša M. Korkuta zaslužuju jednu posebnu magistarsku ili doktorsku radnju. Ovom prigodom mi ćemo govoriti samo o njegovom izdanju *Makbul-i arifa*, mada njegova bibliografija broji više od 50 radova iz različitih kulturnih, znanstvenih i društvenih oblasti (V. Bejtić 1974: 53-60), o čemu je najmjerodavnije pisao upravo Alija Bejtić: “Spisateljski rad D. M. Korkuta je prilično obilan i ima svoje mjesto u analima rada stručnjaka i učenjaka Bosne i Hercegovine. Ono što je napisao i drugim putem dao predstavlja vrijednost ponajviše za Bosnu i Hercegovinu, a jednim, i to prilično velikim dijelom, zanimljivo je, za Crnu Goru, i, treće, za nauku širih granica. D. M. Korkut bavio se publicistikom, zatim književnim prijevodima, obradom arhivalnih izvora, epigrafikom, ocjenama i prikazima te obradom književnih spomenika. U takvoj, općenitoj podjeli onoga što je napisao i ostavio D. M. Korkut predstavlja se u prvom redu kao orijentalista – turkolog“ (Bejtić 1974: 40). Kao turkolog, osim predgovora za *Makbul-i arif* Korkut je napisao još nekoliko značajnih turkoloških radova: “Turske ljubavne pjesme u zborniku Miha Martelinija iz 1657.”, “Popis uzajamnog jamčenja stanovništva u Sarajevu iz 1841. godine (knj. I. 1970.) Mula Mestvice Vrcanija”, zatim “Firakina svaštara. Zbornik (medžmua) Sarajlije Mula

Mustafe Firakije iz početka XIX vijeka" (još uvijek u rukopisu) te "Tursko-hrvatski rječnik nepoznatog autora iz XVII stoljeća" (1970), koji je Korkut našao u ostavštini porodice Alihodžić iz Bile kod Travnika. U Orijentalnom institutu nalazile su se još dvije verzije ovog rječnika: 1625. i 1561. – kako je tvrdio sam Korkut, što bi značilo da je ovaj anonimni rječnik bio stariji i od *Makbul-i arifa* i inače je bio najstariji rječnik u Južnih Slavena. Na žalost, naša turkologija još nije uspjela istražiti Korkutove tvrdnje i vjerovatno nikada i neće ukoliko je, nakon barbarskog spaljivanja Orijentalnog instituta u Sarajevu 1992. godine, u plamenu nestala i ova rukopisna građa.

4. O PREDGOVORU DERVIŠA M. KORKUTA

Već u uvodnoj alineji Predgovora Derviš M. Korkut unosi malu zabunu u nazivlju Uskufijevog materinskog jezika. Prije svega Uskufija naziva Uskufi Bosneviya te ga spominje među starim književnicima muslimana iz Bosne „koji su pisali hrvatski”, a u nastavku alineje doslovce kaže: "Njegovi su napisi zanimljivi s više gledišta: što on spada među najstarije Bošnjake muslimane, koji su pisali svojim materinskim jezikom ; što mu je jezik neobično čist i lijep, a stihovi gladki, napokon zato, što je on prvi nadošao na ideju da napiše najstariji veći rječnik, koji on, kao i njegov zemljak i suvremenik Divković, naziva bosanskim" (Korkut 1943: 371). Dakle, Korkut je dobro znao da je Uskufijev maternji jezik bio bosanski, ali kao ustupak vremenu on taj jezik u predgovoru naziva hrvatskim i svoj tekst piše na 'korienskom' hrvatskom pravopisu, što je bila tadašnja urednička i jezička politika "Glasnika".

Korkut poredi Divkovićev i Uskufijev rad (hvaleći kod Divkovića narodno pismo "bosančicu", dok je Uskufi „pisao arapskim slovima , dopunjenim i preudešenim za naš jezik". Za Divkovića Korkut tvrdi da je „pisao čistim narodnim jezikom“, te ga smatra pretečom Vuka Karadžića, a za Uskufija ističe da je, za razliku od Divkovića, „bio sasvim samostalan u radu“ i „dao nešto posve novo: rječnik“. Ipak, Korkut ukazuje na samo Uskufijevo "lojalno priznanje" da se formalno ugledao na "Šahidiju" (perzijsko-turski rječnik), te ipak ne možemo bez rezerve prihvatiti Korkutovu tezu i o tome da je Uskufi „bio sviestan svoje originalnosti”.

Derviš M. Korkut iznosi u svome Predgovoru tvrdnju da je Uskufijev rječnik prvi na jeziku Južnih Slavena, pri čemu je njemu bilo poznato da se najstarijim rječnikom smatralo Mihaljino "Blago jezika slovinskoga ili Slovník" iz 1649-51. godine. Korkut čak daje i kratak bibliografski opis Mihaljinog Rječnika. Još je važnije da je njemu bila poznata i činjenica da se najstarijim rječnikom hrvatskoga jezika smatra rječnik

Fausta Vrančića. No, evo što o tome rječniku u fusnoti svoga predgovora Korkut napominje: „Dictionarum .. latin...ital...germ...dalm... et. ungar.” što ga je 1595. objavio biskup Faust Vrančić, ne uzima se u obzir kao prvi naš rječnik, iako u njemu (makar i na predzadnjem mjestu) dolazi i hrvatski jezik. Evo zašto: 1. F. Vrančiću je bio cilj da izda latinski rječnik, protumačen talijanski, njemački, dalmatinski i mađarski, a ne da napiše hrvatski rječnik, 2. Mjesto hrvatskog književnog jezika (štokavskog) on se u tom djelu poslužio dalmatinskom čakavštinom, dakle jednim dialektom, koji se govori na uzku prostoru, izvan čijih je granica nepoznat i nepriznat u našoj književnosti, kojoj nije dao važnih priloga“ (Korkut 1943: 372). Korkut ovdje čini jednu naivnu grešku: previđa da u doba Fausta Vrančića (konac 16. st.) štokavština nije niti uzeta za osnovicu književnoga hrvatskog jezika, već se to desilo znatno kasnije, najviše pod utjecajem Vuka Karadžića i Iliraca. Također, znatan dio hrvatskoga stanovništva i danas, bar kolokvijalno, koristi se čakavštinom, baš kao i kajkavštinom, a uzimanje štokavice kao osnovice suvremenog hrvatskog jezika tema je koja izlazi izvan okvira i osnovnih intencija naše studije.

Međutim, ono što Korkut zamjera Vrančiću (upotreba dijalektizama) mogao bi u istoj ili većoj mjeri zamjeriti i Uskufiju, jer i u njegovom bosanskom vokabularu, bio on domaće ili turske provenijencije, ima znatan dio riječi koje vjerovatno i u njegovo vrijeme, a pogotovo danas, zna malo koji Bošnjak (npr. rajnik – stanovnik raja, kulak – uho, vučija umjesto vučina (augmentativ), utop – utopljenik, davljenik; brašnenica, zofa, zova, zohva, zobina (sinonimi) itd. I sam svjestan da mnogi njegovi prijevodi možda nisu najprecizniji i leksički najadekvatniji, Uskufi svoj rječnik i završava jednim savjetom dobronamjernom čitatelju: „Ovako neka znadu oni što mjere finese govora (izražaja)”. Zapravo, Uskufi se oprezno i posredno obraća ponajprije jezičkim znalcima, koji su jako izbirljivi u vještini prevođenja, te se na stanovit način ograđuje od svih mogućih gramatičkih stručnjaka, svjestan da je pravljenje rječnika i općenito prevođenje bilo pionirski i izrazito nezahvalan i mučan posao u njegovo doba.

Ipak, prema Korkutovom mišljenju, i pored svoje “gramatičke opreznosti” Uskufi se usudio ponuditi nekoliko jezičko-historijskih “finesa”, osobito oko tobožnjeg postojanja samoglasa „koji se u staroslavenskom bilježio sa b“. Ovoj se Korkutovoj tezi odlučno suprotstavio Ismet Smailović, i to na osnovu provjerenih znanstvenih činjenica i relevantne filološke literature, dokazavši da se tu radi o poluglasu, a ne o samoglasu na kraju riječi, kako je tvrdio Korkut. Za Smailovića je mnogo važnije pitanje bilo da li je Uskufi pisao *Rječnik* na ikavici ili ijekavici, što sam Korkut nije znao stručno objasniti. Smailović smatra da je nesačuvani autograf Uskufijevog rječnika bio pisan na ikavici, pozivajući se pri tom na istraživanja Alije Nametka koji je

čak i statistički obradio refleksije jata u *Rječniku*, došavši do zaključka da je Uskufi, i u *Rječniku* i u svojim pjesmama, uglavnom „u ikavskom govoru”, a rijetke riječi možda su pisane jekavski ili ekavski, „a i to su sigurno iz pera prepisivača”.

Zanimljivo je i pitanje o mjestu Uskufijevog rođenja, kojim se bavio i Derviš M. Korkut. On je odbacio mišljenja Blaua i Krausa da je Uskufi bio rodnom iz Bosanskog Skoplja (Gornjeg Vakufa) ili čak iz makedonskog Skopja, kao i mišljenje Muhameda Hadžijahića da je riječ Uskufija na bosanskom došla od riječi biskup, te da je on bio rodnom od Živinica. Derviš M. Korkut čvrsto je tvrdio da je Uskufi bio rodnom iz Donje Tuzle, što je inače prihvaćeno u znanosti.

5. O NEKIM LITERARNIM ASPEKTIMA USKUFIJEVOG RJEČNIKA

Od samog početka *Makbul-i arif* htjedoše predstaviti kao “seljačko-težački rječnik” – kako je to primijetio Alija Nametak u svome ogledu “Tri rukopisa ‘Maqbuli-arifa’ / ‘Potur-Šahidije’”⁷. Nametak čak i napominje: „I zaista, u ovom rječniku prevladavaju riječi seljačko-težačkog života: bik, govedar, groblje, june, klas, konoplja, kopriva, kasiti, koza, krava, mazga, obojak, opanak, oputa, ostan, panj, paprat, plot, pohva, poprug, raž, repa, teljig, trnjina, zob, žban i neke druge, dok su apstraktni pojmovi zastupljeni u manjoj mjeri“ (Nametak 1978: 149). Međutim, Alija Nametak ukazuje i na neke sentence na bosanskom i turskom jeziku, koje su sigurno imale i određene književno-estetske domete. Naveo je nekoliko tih sentenci, a mi ovom prilikom donosimo sve iz Korkutovog izdanja: sam *Rječnik* ima i svoj svojevrsni pjesnički predgovor koji ćemo u nastavku pokušati detaljnije opisati i u smislu stilskog otklona ka književnom izrazu, pri čemu se pojedine literarne fraze i stihovi možda mogu dovesti u vezu sa duhom i jezikom sevdalinske.

- Sentence iz *Rječnika* (samo na bosanskom):
- “Nitko kano ti” (str. 21)
- “Poganu (nečistu) rekne pišaj! seri!” (str. 22)
- (Ova fraza je čisti “poturski” vulgarizam.)
- “Ti (i) zla ne čin, dobro učin sile ne čin, zlo” (str. 22)
- (Ova sentenca ima i vidljivo etičko značenje.)

⁷ U našem radu koristimo onu ortografiju u nazivu Uskufijevog rječnika koju su koristili sami autori pojedinih tekstova. Ta ortografija je potpuno neujednačena i ovisi isključivo od stava autora.

- "Ti pomiluj, poglen meni ; (Ti pomiluj, pogledni mene, oči moje, pogledaj – der amo!)" (str. 23)
- (Trebalo bi ispitati ima li u ovoj sentenci blagog utjecaja neke osmanske pjesme ili čak sevdalinke iz tog doba?!)
- "Tebi je bolje, boj se Boga, ako u tebi pameti ima!" (str. 23)
- (Ova sentenca očito ima snažan religijski prizvuk.)
- "Vladaru, ne uskrati pogleda, obazri se (na nas) kao što Bog na nas pogleda" (str. 23)
- (Ova sentenca ima čak i 'makijavelistički' prizvuk.)
- "Ne će biti junak, kagod biži (bježi), te se obzire a srce neće (srce mu lupa)" (str. 24)
- (Ova sentenca ima epsko-junačke konotacije.)
- "Gdje će čovjeku, koji noću klanja, biti drug (prilika) onaj, što spavajući leži?!" (str. 25)
- (I ova sentanca ima čisti religijski prizvuk.)
- "Tebe rob bit, mnog dobro dočekat" (str. 26)
- "Grahoraste oči jad mi zadadoše (doslovno: presamitiše me u struku, tj. postaraše me)" (str. 26)
- (I ova sentanca može imati sevdalijske konotacije.)
- "Lipo milovat je zokon je davni" (str. 27)
- (I ovo se može tretirati kao ljubavna sentenca.)
- "Ona košutka crnooka je veoma lijepa" (str. 27)
- (Ova sentenca mogla bi reflektirati utjecaj arapske ljubavna poezije.)
- "Ko je sirota (ko nema bolećeg) kao ja, mnogo jada ga bije" (str. 29)
- (Ovo bi se moglo tretirati kao čista usmena narodna sentenca , ali ne treba isključiti mogućnost i njezina orijentalnog porijekla.)
- "Suda ufati, drž ono ti, karat é on tebe put!" (str. 30)
- (I ova sentenca ima etički karakter.)
- "Šalji dan i noć brašnicu u svoj grob!"
- (Tj. radeći dobro hvataj, pripremaj, svojoj duši mjesto na onom svijetu.) (str. 30)
- (I ova sentenca ima čist religijski predznak.)
- "Naš Stvoritelj znade, šta (nam) je u srcima!" (str. 31)
- (Sve ove sentence religijske sadržine dokazuju iskrenu Uskufijevu pobožnost.)
- "Čovjeku treba (pristoji se) da dobro čini. (str. 33)
- (Opet sentenca religijsko-etičkog karaktera.)

- "Radi na ovom svijetu, pa je tvoj i onaj svijet!" (str. 34)
- "O Uskufijo, naša (moja) je služba caru iskrena." (str. 35)
- (Uskufija se ne libi iskazati svoju lojalnost vlasti, što je u duhu islamskih normi – poštivanja vladara.)
- "Ovako neka znadu oni što mjere finese govora (izražaja)" (str. 38)
- (Ovu sentencu Uskufi piše na koncu *Rječnika*, svjestan da će ona, kao i cijeli *Rječnik*, kad-tad biti zanimljiva onima koji se bave jezikom, značenjem, čitaju ili prosuđuju tekstove. Danas ih nazivamo leksikografima, leksikolozima, stilističarima, književnim kritičarima.)

Posebnu literarnu vrijednost ima i Uskufijev pjesnički predgovor za *Rječnik*. Ovaj bi se predgovor u literarno-žanrovskom smislu mogao promatrati čak i kao zasebna "poema" o motivima i čarima pisanja, odnosno stvaralaštva uopće, a što ih je Uskufi osjetio pišući svoj *Rječnik*. Na samom početku on izriče zahvalnost Bogu, jer spominjanje Božijeg imena u poslu kojem se pristupa otvara mogućnost svakome da mu "posao o kraju bude izvrstan". Također, Uskufi izriče zahvalnost i Poslaniku a. s., kao i njegovim drugovima, te im uručuje "lijep spomen i pozdrav". Zatim Uskufi piše o svome viđenju dvorskih pisaca koji su nastojali, svako na svoj način, ugoditi svome vladaru, pa je isto odlučio učiniti i sam Uskufi, i to jezikom koji mogu razumjeti i prihvatiti samo "prosvijetljeni" odnosno umni i učeni ljudi, budući da samo oni mogu shvatiti brojne aluzije i duhovite šale iz *Rječnika*, što je pisan "na Šahidijin način" – kako napominje sam Uskufi. On je posebno cijenio rad na izradi rječnika, jer je dobro znao koliko truda treba uložiti u jedan takav posao. Zato je smatrao da će od njegovog rječnika posebnu korist imati Bošnjaci kako bi bolje razumjeli turski jezik, kao i učeni ljudi, jer će njime proširiti svoje obrazovne vidike. Na kraju svojevrsnog pjesničkog predgovora, malog traktata, skromni Uskufi moli čitatelje da budu blagonakloni prema njegovome djelu, pošto on kao "bogomoljac" priznaje svoje greške i nedostanke, makar je svjestan značaja svoga rada. U njegovoj molbi iščitavamo i nešto dublje od konvencionalne skromnosti svojstvene autorima toga vremena. Isto tako on vjeruje da će dobri ljudi imati uvijek razumijevanja prema njegovome djelu, te veli: „Od dobrih ne će poteći napadaj/ po tome treba da se razlikuju od zločestih”.

I uistinu, *Rječnik* je ostao i do danas da slovi kao djelo koje proučavaju učeni ljudi, vječito se diveći skromnosti i mudrosti Uskufijevoj, jer je on trajno obogatio bošnjačku kulturu.

6. UKRATKO O NEKIM LEKSIKOLOŠKIM ASPEKTIMA USKUFIJEVOG RJEČNIKA (S POSEBNIM OSVRTOM NA DOPRINOS ALIJE NAMETKA)

Alija Nametak dobro je primijetio da neke riječi iz Uskufijevog rječnika nije poznao niti Vuk Karadžić niti urednici Akademijinog *Rječnika hrvatskog ili srpskog jezika*. Mnoge riječi ni do danas nisu precizno leksikografski opisane i određene, što ostaje kao značajan zadatak bosanske leksikografije. Sažet pokušaj leksikografske obrade pojedinih izdanja *Makbul-i arifa* pokušao je dati upravo Alija Nametak (po slovima abecede, ali bez potrebne naučne aparature i metodologije), i to najvjerojatnije prema rukopisu Mehmedali ef. Dukataru, koji je ovaj poklonio ocu Alije Nametka. Rukopis prema tvrdnji Alije Nametka ima "hercegovačko porijeklo", što on tvrdi zbog pominjanja praske (breskve) koja "je do najnovijeg vremena bila mediteranska voćka, dok je kruška bila isključivo kontinentalna" (Nametak: 1978: 150)⁸

Na ovome mjestu željeli bismo pridodati još nekoliko riječi o leksikografskom radu Alije Nametka, za koga mislimo da je bio jedan od napriliježnijih suvremenih bošnjačkih leksikografa, premda mu to nije bila primarna profesija. Nešto o njegovom leksikografskom radu pisao je i Bratoljub Klaić u ogledu pod nazivom "O novom Rječniku obiju Matica" (1969) gdje se osvrće i na tretman turcizama kod Abdulaha Škaljića, Ahmeda Muradbegovića, Hasana Kikića kao i na neka pisma Ismeta Smailovića. Klaić je posebno cijenio leksikografske natuknice Alije Nametka, jer je Nametak uz riječi dodavao i akcente. Tako npr., diveći se leksikografskom umijeću Alije Nametka, Klaić je napisao: „Napominjem dalje prekrasno značenje behar (N) – cvat od voćke (autorovo tumačenje), u prenesenom smislu: sijeda brada, što Alija u kasnijem tekstu i potvrđuje rečenicom: „ta brada ti već procvjetala”. Zatim, Klaić jasno ukazuje da je za hodžu Nametak dao objašnjenje: „muslimanski vjerski službenik”, a *Rječnik* „muslimanski svećenik”, što očito nije u duhu islamske terminologije. Klaić ističe i Nametkovu lijepu riječ kahveodžak – mjesto gdje se peče kahva, koju *Rječnik* uopće ne spominje, mada je ima i u djelu Matije Mažuranića. Klaić još spominje i Nametkovu riječ kotolašuša – „žena koja nosu kotulu, tj. suknu (za razliku od dimijašuše, žene koja nosi dimije, hlače)“.

Alija Nametak spominje i muslimanske nazive za neke kršćanske praznike kojih *Rječnik* također uopće nema: Edrelez (Đurđevdan) i Bozgun, bozuk, koju spominju

⁸ Važno je napomenuti da neke sentence koje spominje Alija Nametak u tekstu iz Anala GHB ne postoje u Korkutovom izdanju Uskufijevog *Rječnika*, što nedvosmisleno govori da su izdanja ovoga rječnika različita ovisno od prepisivača.

i Hasan Kikić i Abdulah Škaljić. Očigledno je da Bratoljub Klaić izuzetno cijeni leksikografski rad Alije Nametka, koji je ovaj marljivi bošnjački pisac i znanstvenik između ostaloga, "učio" priređujući i opisujući Uskufijev *Rječnik*. Time se Alija Nametak legitimirao kao nezaobilazno ime u bosanskoj leksikografiji, baš kao što je to slučaj i sa Uskufijevim rječnikom *Makbul-i arif*.

UMJESTO REZIMEA

I pored 30-tak poznatih bibliografskih jedinica o Uskufiju i njegovom *Rječniku* te Monografije o ovome bosanskom alhamijado piscu, njegovo ukupno djelo nije još u cijelosti istraženo. To je ozbiljan zadatak naše bosanske znanosti (leksikografije, turkologije, historije jezika, književne povijesti itd.). Nadajmo se da će bosanski znanstvenici uspjeti u toj zahtjevnoj i plemenitoj zadaći, odgovarajući ne samo zahtjevima svoje profesije, već i izazovu naše neobrađene kulturne i povijesne baštine.

LITERATURA:

1. Balić, Smail (1994), *Kultura Bošnjaka*, Hamidović, Tuzla
2. Bejtić, Alija (1974), *Derviš M. Korkut kao kulturni i javni radnik*, Biblioteka pokopnog društva "Bakije", Sarajevo
3. Huković, Muhamed, Ahmet Kasumović, Ismet Smajlović (1990), *Muhamed Hevai Uskufi*, Univerzal, Tuzla
4. Kadribegović, Aziz (1998), *Lira vječnog aška*, Bemust, Zenica
5. Klaić, Bratoljub (1969), "O novom rječniku 'obiju Matica'", Posebno izdanje časopisa „Kritika“, 1, str. 7-24.
6. Korkut, Derviš M. (1943), "Makbûl-i âryf (Potur-Şahidija) Üsküfi Bosnevije", *Glasnik hrvatskih zemaljskih muzeja u Sarajevu*, LIV, 1942, Sarajevo, str. 371-408.
7. Nametak, Alija (1978), "Tri rukopisa Makbuli-arifa (Potur-Şahidije)", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, knjiga V-VI, str. 145-164.
8. Spahić, Vedad (1999), *Tekst, kontekst, interpretacija*, Grafičar – CKO, Tuzla – Tešanj

THE 1942/1943 EDITION OF USKUFİ'S DICTIONARY WITH THE FOREWORD BY DERVIŞ M. KORKUT

Summary:

The publication of a dictionary *Makbul-i arif* by Muhamed Hevai Uskufi in 1943 in what was then *Glasnik hrvatskih zemaljskih muzeja u Sarajevu* (lit.trans. The Gazette of the Croatian National Museum in Sarajevo), regardless of the contemporaneous socio-political context, is an indispensable cultural and historical fact. The author Derviš M. Korkut in the text of his Foreword expresses unambiguous recognition and respect for Uskufi's and his mother tongue the Bosnian language, but as a concession to time he calls that language Croatian and writes in 'root' Croatian spelling, which was then editorial and linguistic policy of the "Glasnik". Korkut, as the elite educated intellectual and expert in the Turkish studies, presents several other bold points with which later science has led controversy. The paper also provides bio-bibliographical information on the editor Korkut and touches on some important literary and lexicological aspects of Uskufi's Dictionary.

Keywords: Muhamed Hevai Uskufi, *Makbul-i arif*; Derviš M. Korkut; the Bosnian language; literary aspects; lexicological aspects

Adresa autora

Authors' address

Muhidin Džanko

Univerzitet u Sarajevu

Filozofski fakultet

muhidindzanko@gmail.com